

Vogelzang

W.H. van Dobben

Waarom zingen vogels? Het antwoord is in eerste instantie heel eenvoudig: omdat ze een aangeboren drift hebben. Is de soorteigen zang ook aangeboren? Soms wel, soms niet. Ik heb eens een aardige ervaring opgedaan met een jonge Veldleeuwerik, uit het nest opgekweekt, die in een kamer stond met een zingende Kneu. Toen hij begon te zingen, klonk het als een Kneu met geluidsversterking. Het echtpaar Heinroth vermeldt in het werk 'Die Vögel Mitteleuropas' (1926) gegevens over het zingen van de door hen geïsoleerd opgekweekte vogels. Met de Veldleeuwerik deden ze de zelfde ervaring op als ik. Wat de overige zangvogels betreft: bij de kleine insekteneters en de lijsters was globaal de soorteigen zang wel aanwezig, al werd die na het horen van soortgenoten snel bijgesteld. Geen wonder bij het gemak waarmee zo veel soorten imiteren (zie het artikel van Rougeur in Het Vogeljaar van december 1993). Echter de vinkachtigen bleken de zang te moeten leren van soortgenoten. Zelfs het 'pienk' van de Vink bleek niet aangeboren!

Dit alles verklaart ook, waarom zich zo duidelijk plaatselijke dialecten vormen. De Zwartkopjes in Zuid-Zwitserland zingen heel anders dan aan de Wageningse-Bergrand. De structuur van de zang is wel herkenbaar, maar de melodieuze 'overslag' klinkt heel anders, minder mooi.

Hoe brengen vogels dat geluid allemaal voort? Ze hebben hiervoor een orgaan, dat heel anders werkt dan onze stembanden. Het heet de syrinx en is gelegen onder in de luchtpijp, waar deze zich splitst in de twee bronchiën, naar linker- en rechterlong. De syrinx bevat kraakbeenplaatjes, die in verschillende standen kunnen worden afgesteld door fijne spiertjes. Hierdoor kan een spleet worden gevormd, die als een orgelpijp kan werken, samen met de luchtpijp, die tot een soort toeter kan worden verwijd. Wij hebben alleen een mondholt om de resonantie te verzorgen, zij hebben de hele luchtpijp. Zo is te verklaren, dat zelfs een kleine vogel een groot geluidsvolume kan produceren.

Nu de functie van de zang. Waar dient het voor? In de eerste plaats lijkt het een onderdeel van het territoriaal gedrag. Dit houdt in dat een vogel het bezit claimt van een stuk terrein, dat wordt vrijgehouden van soortgenoten. Zo blijft het daar beschikbare voedsel gereserveerd voor één paar. Het terrein wordt in eerste instantie verdedigd door aanvallen. Deze agressie kost energie, dus het lijkt nuttig om daarop te bezuinigen via vocale waarschuwingen die even effectief zijn, mits aangevuld met geweld bij grensschendingen.

De vogelzang is dus vergelijkbaar met militaire muziek en tromgeroffel. Ook dit geluid dient tot intimidatie vaak aangevuld met kleurige uniformen (vergelijk de heldere kleuren van veel mannelijke vogels). Het gebruik van geluid en beeld bij oorlogvoering is al heel oud. De befaamde reiziger Marco Polo beschrijft het leger van de toenmalige Mongoolse keizer van China, Kublai Chan. Dit leger werd voorafgegaan door een orkest met veel blaasinstrumenten en een groot mannenkoor! Kublai Chan was een humaan heerser, hij was een boeddhist. Misschien had dit iets te maken met het streven om wapengeweld te vervangen door de macht der muziek. Terug naar de vogels. De territoriumhypothese vindt steun in het feit, dat een wijffe-Roodborst, die in de winter een eigen territorium bezet, ook zingt. Als er in mijn tuin twee Roodborsten overwinteren, wordt er druk gezongen. Is er maar

één, dan hoor ik niets. Ik heb destijds, voor het aalscholveronderzoek, drie seizoenen gewerkt in de eenzame Bakkerskooi bij Wanneperveen, eigenlijk kraggenland. Bij het kooihuisje, dat op een wallekje stond, stond één oude Eik. Hier broedde een paar Vinken. Die man-Vink heb ik niet éénmaal horen zingen - hij had geen burens. De wielewalenroep daarentegen, was niet van de lucht. Ze broedden daar dan ook in grote dichtheid. Ik heb wel eens drie mannetjes tegelijk in één blikveld gehad. Een vrouw-Koekoek heeft een eigen territorium, dat de territoria van verscheidene mannetjes kan overlappen en ook een daarbij horende eigen zang, een steenhard 'kuu-kuu-kuu-kuu'.

Een Spreeuw zingt ijverig maar zacht en heeft ook maar een klein territorium, de onmiddellijke omgeving van zijn nestholte. Echte kolonievogels zoals Huiszwaluw en Oeverzwaluw hebben geen eigen territorium en zingen ook niet. Het getrommel van spechten heeft de zelfde functie als de zang.

Ook vele steltlopers hebben een 'zang', vaak gecombineerd met een 'baltsvlucht', bijvoorbeeld de Kievit, de pleviertjes, de Watersnip met zijn geblaas en de nachtelijke knorpiepgeluiden van de Houtsnip. De Watersnip heeft naast het mechanische blaasgeluid dat door de buitenste staartpennen wordt gemaakt, ook een roep, die op een paaltje zittend wordt voortgebracht en klinkt als: 'tikke-tikke-tik'. Bij kraaiachtigen is de zang heel zacht (Vlaamse Gaai) of afwezig. De grote bonte Australische Kraai (Australian Magpie) zingt wel heel leuk.

Er zijn ook veel soorten, zoals eenden, waarbij het onzeker is of wij van een zang kunnen spreken, maar daar gaat het om grote vogels, waarvan de mannetjes heldere kleuren hebben en in het vrije veld leven, waar ze van verre zijn te zien.

Voorts is het duidelijk, dat territoriumgedrag niet de enige functie is van zang. Men vraagt wel eens of er voor de wijfjes wordt gezongen. In zekere zin is dat wel waar. Een ongepaard mannetje met een territorium zingt vaak opvallend druk en dit wordt direct veel minder, als zich een vrouw bij hem vestigt. Men kan bij geregelde waarneming van zulk een vogel dit ook als criterium gebruiken voor de vraag of het hem uiteindelijk is gelukt een partner te strikken.

De zang kan ook meedoen bij het ritueel van de

Zingende Zanglijster. Is er relatie tussen vogelzang en onze muziek?

Foto: Jaap Taapken.

paringsinleidingen. Een vogel heeft er een hekel aan om aangeraakt te worden, hij is niet aanbaar. Bij een paring komt er iemand met harde poten en scherpe nagels op je rug staan en voordat een vrouwtje dat goed vindt, moet zij via geluid en gebaar in de juiste stemming worden gebracht. Een man-Merel danst druk en zacht zingend om zijn wijfje heen, tot zij zich bereid toont door de vleugels iets op te lichten. Dit krijgt men zelden te zien. De Merel is blijkbaar veel meer op zijn privacy gesteld dan de ordinare Huis-mussen, die ongeneerd op de dakgoot zitten te copuleren onder een specifiek ritmisch gepiep. Ook bij verder communicatie binnen het paar kan zang worden gehoord.

Een man-Kneu die zijn broedende vrouw komt ophalen, gaat op enkele meters afstand zitten en laat een korte zangstrofe horen. Het wijfje komt tevoorschijn en gaat naast hem zitten. Na een copulatie vertrekt het paartje naar het veld. Misschien heeft de man al een goed plekje uitgezocht met veel zaad, want zij moet na een kwartier al weer terug. De eitjes zijn allang bevrucht, dus daarvoor hoeft de copulatie niet, maar die heeft misschien de functie om de huwelijksband te versterken die bij nestblijvers zo essentieel is, omdat beide ouders moeten voeren.

Een aardig voorbeeld van de betekenis van zang in gezinsverband kreeg ik eens te zien, toen een man-Boerenzwaluw op een waslijn neerstreek en begon te zingen. Gaandeweg streken er vier pas vluchtige jongen naast hem neer. Daarna een volwassen vrouwtje, de moeder?

Het mannetje zong ijverig door. Spoedig kwamen nog vier zwaluwen bij hem neerstrijken, aan de staarten te oordelen jongen die iets ouder wa-

ren dan de eerste aangekomene. Ik had sterk de indruk dat hij zijn gezinnetje nu compleet had gezongen!

Hoe lang blijft zo'n gezin bijeen? Het is mij vaak opgevallen dat in het najaar Boerenzwaluwen in troepjes langstrekken, zo'n stuk of zeven, acht. Is dat misschien een gezin? Jongen moeten dan nog zijn te herkennen aan de staartlengte, want die wordt pas in de winterkwartieren geruid. Daar heb ik onvoldoende op gelet.

Ten slotte de vraag: is er relatie tussen vogelzang en onze muziek? De kortgeleden gestorven grote Franse componist Messiaen liet zich inspireren door de vogels. Hij liep buiten rond met schrijfgerei en probeerde de zang in onze notaties vast te leggen. Zijn lievelingszanger was de 'grasmus' (lees ik in vertaling). Waarschijnlijk heeft hij geschreven: 'fauvette', zo heten alle Sylvia's in het Frans en bedoelde hij het Zwartkopje, één van onze beste zangers. Voor mijn gehoor heeft deze, evenals trouwens de Kneu, een smaakvolle voordracht.

Als ik dat zeg, beoordeel ik de vogelzang van onze muziek uit. Dan rijst de vraag of het niet net andersom ligt en of de vogelzang misschien een oervoorbeeld is aan de hand waarvan onze smaak zich heeft gevormd. Wie zal het zeggen? Het imitatievermogen van vogels levert vaak verrassingen op. In Friesland hoorde ik destijds in het voorjaar de Spreeuwen het blaten van jonge lammetjes vlekkeloos nadoen. Van een Engelse collega die onderzoek had gedaan over het overwinteren van Bosrietzangers in Zuidoost-Afrika, hoorde ik dat deze soort in de broedtijd in het noorden geluiden imiteert uit de winterkwartieren.

■ Professor dr. W.H. van Dobben, Dorskampweg 4, 6704 PB Wageningen, 08370 - 12 568.